
ARIILE CULTURALE CA MATRICE DE SOCIABILITATE

Dumitru Sandu - Universitatea București

Diferite variabile care măsoară sociabilitatea se combină în modele de sociabilitate cu un profil foarte accentuat și cu distribuție specifică pe arii culturale. Principalele tipuri de sociabilitate din România sunt combinații de „închidere-deschidere”, „contestare-conformare instituțională” și „bogăție-sărăcie” de relații sociale utile. Funcție de un set de șase indicatori de capital social am putut identifica șase tipuri de sociabilitate cu centrare predominantă pe relații sociale, pe deschiderea în relațiile interpersonale, pe critica instituțiilor publice, pe conformism față de acestea, pe închiderea grupală și pe modelul național, mediu. Modelele marcate prin sărăcie de relații și închidere sau neîncredere sunt mai prezente în Moldova și Muntenia decât în celelalte regiuni istorice. Tipul bogat în relații utile este mai prezent în orașele din Transilvania și Crișana-Maramureș. Toleranța interetnică este mai mare în zonele în care minoritățile etnice sunt prezente în mai mare măsură. Modelele de sociabilitate sunt diferențiate nu numai pe arii culturale dar și pe medii rezidențiale în cadrul ariilor. Raportarea critică la instituții este specifică orașelor.

Ariile culturale ale României au fost identificate ca subdiviziuni „naturale” ale regiunilor istorice, ca grupări de județe învecinate cu grad de similaritate maximă din punct de vedere social, economic și cultural. Le-am denumit arii culturale pentru că în procesul de argumentare a identității lor am apelat la variabile de ordin strict cultural precum compoziția confesională a populației sau regiunea istorică. Analiza cluster, care a dus la generarea grupărilor respective, a operat însă și cu indicatori de dezvoltare rurală și cu indicatori de dezvoltare urbană la nivel județean și cu măsuri de ordin geografic (ponderea de teren arabil din agricol). Gradul de informație pe care îl poartă indicatorii din categoriile menționate este deosebit de ridicat. Pondere de populație ortodoxă din județ, spre exemplu, este și măsură de

aproximare pentru compoziția etnică a populației. Pondere de teren arabil din total teren agricol trimite la modul de ocupare agricolă sau neagricolă a populației, sursele și nivelul veniturilor, la niveluri mai ridicate sau mai joase ale mortalității infantile etc. După prima lor formulare în 1990¹ și fundamentare de detaliu², unitățile regionale denumite „arii culturale” au fost testate multiplu pentru relevanța lor socială în fundamentarea eșantioanelor pentru sondaje de opinie și în interpretarea diferitelor fenomene sociale. Sunt ariile culturale și „regiuni de sociabilitate”? Se pot distinge, la nivelul lor, structuri specifice de relații sociale, de forme de capital social?

¹ Sandu, Dumitru (1990) Ariile culturale ale României, *Sociologie Românească*, 3-4.

² Sandu, Dumitru. (1999). *Spațiul social al tranziției*. Iași: POLIROM

O primă tentativă de răspuns am încercat să dau în „Spațiul social al tranziției (1999:84-88), folosind date dintr-un sondaj al Universității București din 1995. Am construit acolo un profil de încredere al ariei cu indicatori referitori la încrederea interpersonală, interetnică și instituțională. Polii de neîncredere interpersonală apăreau în sudul Olteniei și în estul Moldovei iar polul de încredere interpersonală în gruparea Cluj-Mureș. Încrederea minimă față de alte grupuri etnice era localizată tot în sudul Olteniei dar și în vestul Munteniei, la Brăila-Buzău. Populația cea mai tolerantă etnic era identificată în Cluj-Mureș dar și la Arad-Bihor. În fine, încrederea instituțională maximă era localizată în sudul sărac al Munteniei dar și în vestul dezvoltat prin județele Arad-Bihor. Nivelul minim de încredere instituțională apărea la București și la Covasna-Harghita.

Desigur perioada pe care o acoperă setul de date produs de Barometrul de Opinie FSD și cumulate pentru această analiză este diferită (1999-2002). Marele lor avantaj este volumul. La peste 10 mii cazuri, estimările sunt mult mai stabile și se poate ținti spre o imagine mult mai clară a fenomenelor de sociabilitate – toleranță, încredere generalizată, capital relațional și încredere instituțională.

Profil de toleranță

Diferențierile de **toleranță-intoleranță**, în cadrul regiunilor istorice, sunt considerabile (Tabelul 1). Singura regiune istorică în care toleranța este relativ omogenă, și de nivel ridicat, este Transilvania. În rest, apar cu claritate linii de opoziție, de decalaj de toleranță. Moldova mai dezvoltată a județelor Iași-Galați este mai intolerantă decât Moldova săracă a județelor Vaslui și Botoșani. În Muntenia, concentrarea maximă a intoleranței apare în județele

nordice – Argeș, Prahova și Dâmbovița iar cea minimă în județele din estul provinciei – Buzău și Brăila. Cele două constatări anterioare localizează mai precis regularitatea anterior înregistrată a intoleranței sporite în județele relativ dezvoltate. Studii de caz aprofundate vor putea aduce clarificări asupra cauzelor particulare ale nivelului sporit de intoleranță în nordul dezvoltat al Munteniei și în estul mai dezvoltat al Moldovei. Polaritatea - dezvoltat și intolerant versus slab dezvoltat și tolerant - nu se regăsește în Crișana-Maramureș și nici în Oltenia. În aceste provincii, dimpotrivă, zonele mai dezvoltate sunt mai tolerante.

Pe arii culturale, ponderile cele mai mari de romi se înregistrează în 2002 în sud, în județele Teleorman, Giurgiu, Călărași și Ialomița (4,1% din total populație arie) iar în Transilvania în cadrul grupărilor Cluj-Mureș (4,7%), Alba-Hunedoara (4,5%) și Bistrița-Năsăud-Sălaj (4,3%). Intoleranța maximă față de romi se suprapune însă în mică măsură cu ariile de concentrare maximă a acestora. Alba-Hunedoara și aria din sudul Munteniei au rate de respingere a romilor sub media pe total eșantion. Pentru gruparea Bistrița-Năsăud-Sălaj nivelul de intoleranță este apropiat de media națională. Numai pentru aria Cluj-Mureș ponderii sporite de romi îi corespunde o rată ridicată de intoleranță. Ratele maxime de intoleranță nu apar în ariile culturale cu pondere maximă de romi. Respingerea rezidențială a romilor este de nivel foarte ridicat în zonele Maramureș – Satu Mare, Sibiu-Brașov și București-Ilfov.

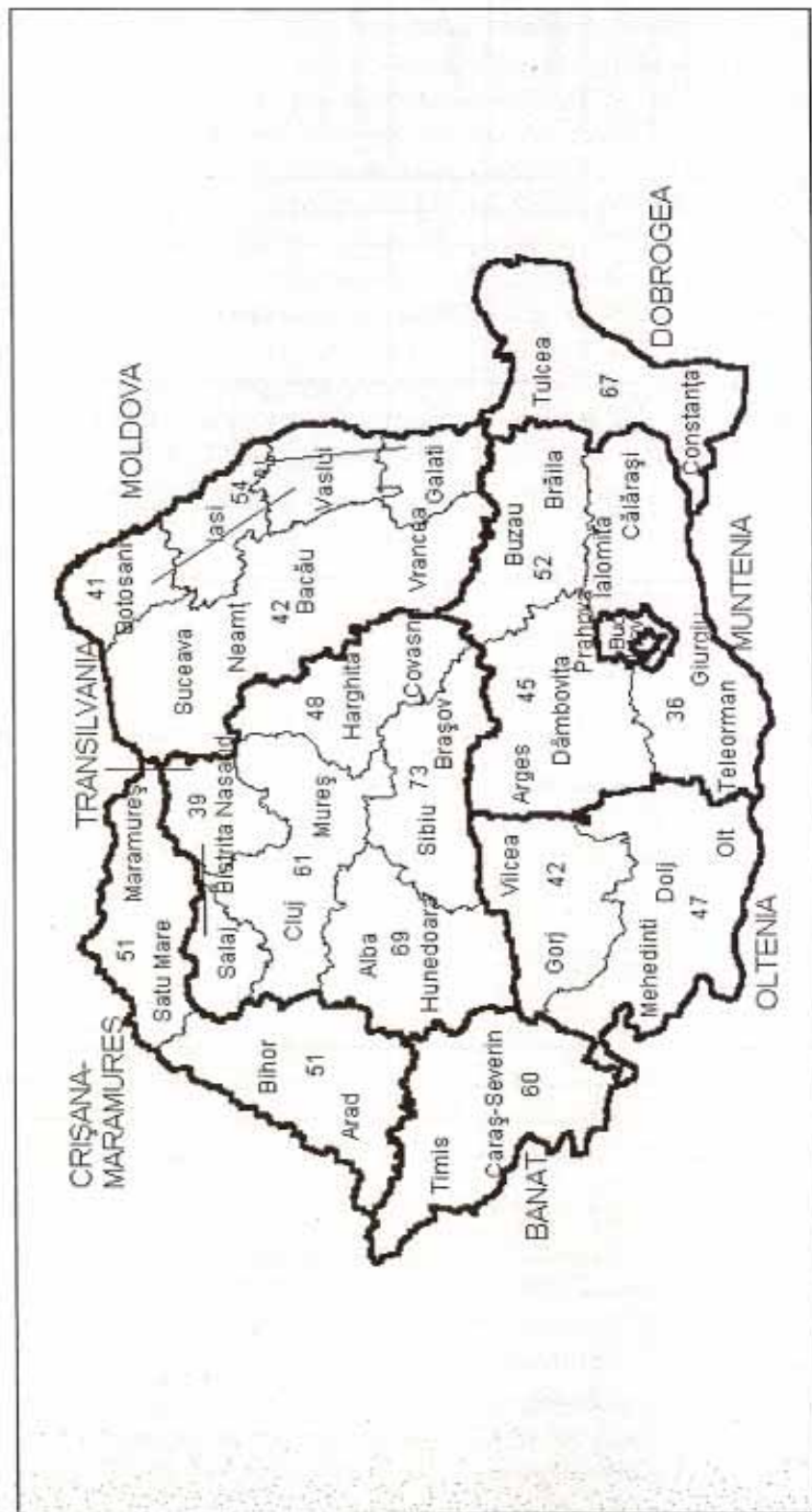

Figura 1. Ariile culturale ale României cu județele componente și regiunile istorice care le includ

Cifrele indică ponderea de populație urbană la nivelul ariei, la 1.01. 2000.

Tabelul 1. Tipuri de intoleranță etnică pe arii culturale

Regiune istorică	Arie culturală (grupări de județe cu profil sociocultural asemănător)	1. ar accepta vecini de orice etnie	Ar fi „deranjat” dacă ar avea vecini					Total %	Indice mediu de intoleranță*
			2. maghiari	3. rromi	4. alte combinații de grupuri etnice	5. maghiari și rromi	6. maghiari, rromi sau evrei		
MOLDOVA	BC NT SV VR	40,5	2,2+	30,1	2,5	10,0+	14,7+	100	1,02
	GL IS	38,4		30,7		11,5+	16,4+	100	1,09
	BT VS	43,5		27,8		16,5+	8,8	100	0,93
MUNTENIA	AG DB PH	42,6	2,1	28,4	3,5	10,1+	13,3+	100	0,98
	BZ BR	45,7		26,6		9,2	14,1+	100	0,95
	G TL IL CL	44,7		28,4	3,2	8,1	13,6+	100	0,95
OLTENIA	DJ MH OT	50,2+		26,6	2,9	6,6	12,1	100	0,84
	GJ VL	40,3		26,5		11,9+	16,9+	100	1,09
	DOBROGEA	49,1		32,1		6,3	8,2	100	0,77
	AB HD	49,9		29,9		6,5	9,0	100	0,78
	BV SB	50,8+		38,6+				100	0,63
	CJ MS	52,3+		34,4	3,9	5,2		100	0,65
	CV HG	56,3						100	0,72
	BN SJ	50,2		33,1				100	0,71
CRIS. MM	MM SM	42,4		43,6+			7,9	100	0,80
	AD BH	55,1+		33,5		4,8		100	0,58
	BANAT	51,7		33,3		5,1	6,0	100	0,68
	BUCURESTI	42,7		37,6+		9,0	7,5	100	0,84
	Total țară	45,6	1,6	31,3	2,8	8,3	10,4	100	0,87

Sursa de date: BOP-FSD, 2000-2002. Subșantionul de români. N=10473

Celulele fără cifre indică situații în care procentele ar fi instabile datorită numărului foarte mic de cazuri (sub 20). + asocieri semnificative determinate prin coeficienții de reziduuri standardizate ajustate.

* Indicele are valoarea 0 dacă respondentul nu indică nici un grup etnic al cărui membri i-ar respinge ca vecini; 1 respingerea unui singur grup etnic, 2 respingerea pentru membri din două grupuri etnice și 3 respingerea pentru trei categorii etnice.

Aria Sibiu-Brașov pare să fie una de controversă socială intensă pe teme etnice. Pe de o parte aici se înregistrează o concentrare puternică de populație cu indice ridicat de toleranță iar pe de altă

parte tot aici apare o grupare largă de persoane care nu ar dori să aibă vecini rromi. Este posibil ca nivelul ridicat al controverselor să fi fost alimentat de mișcările rezidențiale produse după

plecarea masivă a sașilor după 1989. Procesele de restructurare a noilor relații de vecinătate și de resocializare, între vecini de etnii diferite, sunt firesc însoțite de astfel de dezbateri. Studiile de caz întreprinse asupra unor sate precum Moșna³, Biertan⁴, Viscri sau Cincu susțin ideea că fondul de redefinire a relațiilor de vecinătate în zonă este cel dat de emigrarea sașilor dar și de tendința unei reintegrări, relativ rapide, între segmentele etnice existente în zonă. Intoleranța nespecifică, generalizată în raport cu mai multe grupări etnice pare să aibă nucleu de structurare maximă în afara arcului carpatic. Nordul Olteniei, prin Gorj și Vâlcea reprezintă un astfel de nucleu urmat de concentrarea din județele Iași și Galați din Moldova.

Profil de sociabilitate

Ariile culturale diferă între ele nu numai prin tipul de toleranță ci și prin modelul general de sociabilitate care le caracterizează (Tabel 2, Figura 2), dat de raportul între toleranță, încredere generalizată, capital relațional și încredere în instituții (reprezentative, tradiționale și centrate pe ordinea internă și legalitate).

16 dintre cele 18 arii culturale ale țării pot fi grupate pe șase categorii mari de tip sau structură de sociabilitate. Două arii, Covasna-Harghita și Sălaj-Bistrița-Năsăud au profiluri cu înalt grad de specificitate.

Cele șase tipuri de sociabilitate regională rezultă din intersecții între calificativele de „închis-deschis”, „critic-

conformist”. Sociabilitate de tip deschis este cea care mizează pe toleranță interetnică, încredere interpersonală și capital relațional ridicat. Tipul „închis” este, dimpotrivă marcat de neîncredere și sărăcie de relații de utilitate instituțională. Sociabilitatea de tip critic este dată de raportarea critică la instituții iar cea conformistă de încrederea în instituții. Modelul sociabilității de deschidere generalizată este dat de gruparea județelor vestice ale țării din Banat și Crișana, cu o extensie în interiorul Transilvaniei prin Cluj și Mureș. Aceasta pare să fie regiunea cu cea mai bogată sociabilitate pozitivă din țară, cu încredere în celălalt, toleranță și rețele dense de relații sociale. Gruparea de județe Sălaj- Bistrița-Năsăud gravitează undeva spre periferia acestui nucleu de sociabilitate puternic-pozitivă (Figura 2).

În sudul și vestul Transilvaniei este identificabil un model de sociabilitate puternic marcat prin criticism instituțional. Persoanelor din Brașov-Sibiu-Alba-Hunedoara le este specifică neîncrederea ridicată în instituțiile reprezentative și în cele consacrate ordinii și legalității. Trei dintre cele patru județe menționate au o puternică tradiție industrial-urbană și orientarea lor instituțional-critică ar putea fi pusă în legătură cu această tradiție. Desigur, sunt foarte probabile variații interne, interjudețene. Am evitat însă calcularea unor profile de toleranță la nivel de județ pentru că eșantioanele cu care s-a lucrat la nivelul fiecăruia dintre valurile de sondaj cumulate nu au fost proiectate să fie reprezentative județean.

Criticismul instituțional cel mai puternic apare în cazul Bucureștiului (inclusiv Ilfovul) și al județelor dobrogene, Tulcea și Constanța. Este o grupare în care neîncrederea instituțională vizează toate tipurile de instituții. În plus, este însoțit de o anume deschidere dată de

³ Stănculescu, Manuela, Berevoescu, Ionica (1999). Moșna, un sat care se reinvețează, în *Sociologie Românească*, 1

⁴ Sandu, Paula, Tufiș, Claudiu Biertan – în căutarea viitorului, în Elena Zamfir, Marian Preda (coord.), 2000 *Diagnoza problemelor sociale comunitare. Studii de caz*, București: Expert

valorile peste medie ale încrederii generalizate.

Conformismul instituțional maxim este specific județelor din sudul țării, din zona de câmpie, la care se adaugă și vestul Munteniei cu Brăila și Buzău.

Nordul Munteniei, nordul Olteniei plus Galați-Iași din Moldova reprezintă modelul închiderii interetnice, cu valori

ridicate ale intoleranței interetnice. Acest gen de închidere prin raportare negativă la anumite grupuri etnice este însoțit și de un capital relațional relativ redus, sub media națională.

Gruparea reprezentativă pentru închiderea interpersonală este formată din județele Moldovei, cu excepția celor menționate deja – Iași și Galați.

Tabelul 2. Gruparea ariilor culturale funcție de tipul de sociabilitate dominant

Arii culturale cu profiluri de sociabilitate asemănătoare	Sociabilitate ....
BC NT SV VR	de „închidere” interpersonală marcată prin neîncredere în celălalt, capital relațional redus și, secundar prin nivel ridicat de încredere în biserică și armată
BT VS	
GL IS	de „închidere” interetnică cu intoleranță etnică relativ ridicată și criticism instituțional moderat
AG DB PH	
GJ VL	
BZ BR	conformist-instituțională cu nivel ridicat de încredere în toate tipurile de instituții și intoleranță etnică ușor peste medie
G TL IL CL	
DJ MH OT	
DOBR	de deschidere critică cu neîncredere în instituții dar încredere moderată în „celălalt”
BUCUREȘTI	
AB HD	de criticism instituțional cu neîncredere marcată în instituțiile reprezentative și de menținere a ordinii
BV SB	
CJ MS	de deschidere generalizată bazată pe toleranță, încredere și capital relațional bogat. Banatul și Crișana sunt exemplare pentru grupă
MM SM	
AD BH	
BAN	
CV HG	grupare cu specificitate ridicată
BN SJ	grupare cu specificitate ridicată

Sursa de date: BOP-FSD, 1999-2002. Forma tehnică, detaliată a tabelului este dată în anexă Tabel A1.

Desigur, toată această reducere a varietăților de sociabilitate la numai șase modele regionale este dependentă de calitatea premiselor care o fundamentează. Reamintesc faptul că pentru a ajunge la simplificarea respectivă am calculat medii ale indicilor de sociabilitate nu la nivel de județ ci de arie culturală, nu pentru 42 de județe ci pentru 18 arii culturale. Implicit am presupus că județele care aparțin aceleiași arii sunt realmente omogene, asemănătoare între ele. Ipoteza a fost acceptată în baza a două argumente. În primul rând am avut în vedere

fundamentarea teoretică și empirică a conceptului de arie culturală probabilă așa cum a fost făcută anterior⁵. În al doilea rând am considerat ca fiind încurajator modul în care ariile culturale au lucrat ca bază de stratificare în foarte multe sondaje la nivel național, din 1995 și până în prezent.

Dat fiind faptul că identificarea corectă a profilului de sociabilitate al ariilor culturale este o întreprindere nu numai nouă dar și de multiple consecințe

⁵ Sandu, Dumitru. (1999). *Spațiul social al tranziției*. Iași: POLIROM

		pondere în rural	pondere în urban	pondere pe total
Sociabilitate centrată pe	rețele sociale	8,6	14,9	12,0
	critică instituțională	9,4	16,8	13,4
	deschidere interpersonală	17,7	17,3	17,5
	închidere grupală	20,2	13,6	16,6
	"media națională"	20,7	21,3	21,1
	conformism instituțional	23,4	16,1	19,4
		100	100	100

Figura 3. Tipuri de sociabilitate și ponderea lor pe medii rezidențial

Sursa de date BOP-FSD, 1999-2002

Ulterior am grupat ariile funcție de similitudinea profilelor lor (cu ajutorul analizei cluster). Deși este corect aplicată, metoda poate induce neclarități, nuanțe artificiale, dat fiind faptul că operează pe bază de medii calculate la nivel de grupări de județe. Pentru a evita astfel de inconveniente voi relua analiza⁶ pornind de la individ, de la o tipologie a persoanelor sub aspectul profilului lor de sociabilitate în funcție de aceiași șase indicatori de încredere interpersonală, capital relațional, toleranță și încredere instituțională (3 indicatori). Rezultă șase tipuri de sociabilitate individuală, destul de apropiate de cele construite prin agregări succesive la nivel de arie culturală. Sunt tot combinații de „închideri-deschideri” și „criticism-conformism” instituțional (Figura 3).

⁶ Tabelul de mai jos prezintă argumentarea tehnică a identificării a șase tipuri de sociabilitate la nivelul populației României, derivate prin analiză cluster, funcție de cei șase indicatori de pe rândurile tabelului:

	Sociabilitate centrată pe					
	relații	deschidere interspers. (încredere)	criticism instituțional	conformism instituțional	închidere grupală	„media” națională
Stoc de RELATII	2,03	-0,24	-0,06	-0,28	-0,34	-0,41
Intoleranță INTOLGEN	-0,17	0,13	0,48	-0,42	1,37	-0,65
Încredere TGENERAL	-0,12	1,37	-0,43	0,51	-0,71	-0,68
Încredere în armată și biserică	-0,06	0,09	-1,82	0,62	0,33	0,12
Încredere în justiție și poliție	0,01	-0,27	-1,20	1,07	-0,11	-0,16
Încredere în guvern, parlament, președinte	-0,03	-0,42	-0,99	1,24	-0,43	-0,17
Pondere cazuri în cadrul clasei	12,0	17,5	13,4	19,4	16,6	21,1

Sursa de date: BOP-FSD, 1999-2002. N=13137. Tabelul prezintă „centrele” celor șase cluster generate prin K-means clusters. Variabilele de clusterizare au fost standardizate în prealabil cu scoruri z.

Tabelul 3. Cine sunt cei care adoptă un anumit tip de sociabilitate

	Sociabilitate centrată pe					
	relații	critică instituțională	deschidere interpersonală	închidere grupală	„media” națională	conformism instituțional
medie capital uman	0,63	0,18	0,04	-0,15	-0,16	-0,20
medie capital material	0,80	0,07	-0,06	-0,28	-0,23	-0,16
pondere populație urbană în grupă	0,68	0,68	0,54	0,45	0,55	0,45
nivel mediu de dezvoltare a localității QLIFEUR	85,52	88,28	61,63	42,43	62,44	49,68
nivel mediu de dezvoltare a județului DEVJUD98	3,91	5,17	4,03	1,24	2,64	2,00

Sursa de date: BOP-FSD, 1999-2002. N=13137.

Centrarea pe rețele sociale descrie un tip social în care stocul de relații utile personal-familiale este foarte ridicat iar restul indicatorilor de sociabilitate este apropiat de media națională. Oamenii cu

relații sunt, așa cum rezultă de altfel și din analizele anterioare, oameni cu situație materială și educațională mult mai bună decât restul populației și provin majoritar din orașe relativ dezvoltate (Tabel 3).

* * * * *

Sociabilitatea centrată pe critică instituțională este specifică persoanelor care manifestă niveluri ridicate de neîncredere în armată, biserică, justiție, poliție, guvern, parlament și președintele țării.

Deși peste media națională, situația lor materială și sub aspectul capitalului uman este mai modestă decât în cazul persoanelor cu stoc bogat de relații. Opusul lor ca orientare sunt cei care manifestă încredere ridicată în instituțiile reprezentative și în cele referitoare la ordine și legalitate. Acest gen de conformism instituțional este mai frecvent în localitățile rurale din județele relativ sărace. O a treia categorie de persoane este formată de cele cu încredere interpersonală de nivel ridicat și

restul parametrilor de sociabilitate la media națională. Am considerat că acesta este tipul caracterizat prin „deschidere interpersonală” în sensul de deschidere în relațiile interpersonale. Prin contrast, datele de sondaj relevă și o categorie de persoane marcate în special de neîncredere în raport cu grupuri etnice diferite. Am apreciat că, în cazul lor este vorba de sociabilitate caracterizată prin închidere grupală, în relații cu grupuri diferite. Iarăși în concordanță cu constatările anterioare, segmentul de deschidere interpersonală este prezent mai ales în orașe, iar cel care poartă amprenta închiderii, neîncrederii față de alte grupuri este localizat preponderent la sate. Persoanele cu profil slab conturat de sociabilitate, nici închis nici deschis, nici critic nici conformist, sunt cele care

reprezintă omul cu sociabilitate de profil mediu.

În afara tipului mediu care ocupă ponderi apropiate de o cincime, cele două medii rezidențiale înregistrează profile de sociabilitate specifice. Centrarea pe relații sociale utile în raporturile cu instituțiile este mult mai mare în urban decât în rural. Firesc, omul de oraș are de a face mai mult cu instituțiile publice, este dependent de ele în mai mare măsură și, cum acestea sunt destul de slab structurate, cu funcționalitate deficitară, relațiile apar ca o contrareacție firească, de sporire a siguranței dar și a eficienței (Kadushin, 2002). Orășenii, mult mai mult decât sătenii, sunt oameni care critică instituțiile dar își fac relații la nivelul lor. Datele disponibile par să spună despre o bună parte dintre orășeni că sunt oameni cu atitudini de tipul „nu ne plac instituțiile publice pe care le avem, nu avem încredere în ele dar cum altfel nu se poate, ne rezolvăm problemele cu relații la nivelul lor. Instituțiile merg prost dar tocmai din acest motiv ne facem relații pentru a ne descurca”.

Pentru mediul rural, dominant este conformismul instituțional, încrederea în instituții în condițiile unui capital relațional mult mai mic decât în rural și a unei puternice atitudini de închidere, de intoleranță față de alte grupuri, etnice în special.

Deși analizele anterioare indicau o intensitate mai mare a atitudinii de încredere generalizată în rural față de urban, tipologia acum introdusă relevă faptul că genul de sociabilitate caracterizat prin preponderența încrederii în celălalt are o pondere relativ egală în cele două medii rezidențiale.

Tipologia anterior prezentată operează cu două categorii de indicatori referitori la sociabilitate interpersonală (încredere generalizată, toleranță și capital relațional) și la sociabilitate

instituțională ca mod de raportare la instituții prin încredere-neîncredere. Desigur, cele două tipuri de raportări sunt diferite, vizează parteneri de relații sociale complet diferiți. Conceptual și empiric însă, cele două genuri de sociabilitate sunt asociate pozitiv între ele: persoanele cu niveluri ridicate de sociabilitate interpersonală tind să fie, în același timp, persoane cu mod predominant pozitiv de raportare la instituții⁷. Frecvent, analizele de sociabilitate, separă cele două domenii. Studiile despre încredere interpersonală, rețele, toleranță tratează foarte rar simultan și aspecte referitoare la încrederea în instituții. Faptul se explică prin relativa autonomie a domeniilor respective dar și prin particularități de specializare, diviziune a muncii la nivelul specialiștilor. Cert este că viața oamenilor, stocul lor de relații sociale se structurează între cei doi poli – instituții și persoane.

O dată descrisă tipologia modurilor de sociabilitate, cu cele șase categorii menționate, se poate trece la identificarea prezenței lor diferențiate pe arii culturale (Tabel 4) și medii rezidențiale.

Ariile culturale din Moldova și Muntenia par să fie dominate de o sociabilitate marcată prin sărăcie de relații, închidere la nivel de interacțiune interpersonală și grupală și conformism instituțional. O excepție notabilă este dată de gruparea Vâlcea-Gorj cu un profil contradictoriu, marcat pe de o parte, prin încredere interpersonală, iar pe de alta, prin nivel relativ ridicat de intoleranță etnică.

⁷ O analiza factorială de tip PCA-OBLIMIN grupează cele șase variabile de sociabilitate cu care am construit tipologia exact pe doi factori care reprezintă sociabilitatea interpersonală și cea instituțională. Factorii respectivi sunt corelați pozitiv între ei la nivelul $p=0,12$; $N=13137$ cazuri.

Tabelul 4. Ariile culturale în care tipurile de sociabilitate au prezență redusă (-) sau accentuată (+)

	Tip de sociabilitate centrat pe					modelul mediu național
	relații	deschidere interpersonală	critică instituțională	conformism instituțional	închidere grupală	
BC NT SV VR	-	-	-		+	
GL IS			-		+	
BT VS	-	-	-		+	+
AG DB PH						
BZ BR		-			+	
G TL IL CL	-					
DJ MH OT				+	+	
GJ VL		+		-	+	-
DOBR	-		+			
AB HD						
BV SB			+	-	-	+
CJ MS	+				-	
CV HG	+		+	-	-	
BN SJ	+		-	+	-	
MM SM	+					
AD BH	+				-	
BANAT		+	-		-	
BUCUREȘTI		+	+	-	-	-

Sursa de date: BOP-FSD 1999-2002. Tabelul prezintă simplificat rezultatele analizei prin reziduuri standardizate ajustate. Cu + asocierile pozitive (mai multe cazuri decât ar fi de așteptat aleatoriu) iar cu - pe cele negative (mai puține cazuri decât ar fi de așteptat aleatoriu), pentru $p=0.05$. Exemplu de mod de lectură: numărul de cazuri din tipul centrat pe sociabilitate relațională în județele Cluj și Mureș este semnificativ mai mare decât ar fi de așteptat dacă în tabel cazurile ar fi distribuite aleatoriu.

Capitalul relațional este maxim în județele de peste munți. Deschidere interpersonală dată de încrederea generalizată este semnificativ mai mare decât ar fi de așteptat prin distribuție aleatorie în nordul Olteniei, în Banat și la București. În conformitate cu regularitățile deja menționate, ariile culturale care nu sunt strict omogene etnic înregistrează indici mai buni de toleranță etnică. Conformismul instituțional este maxim în sudul Olteniei și în nordul Transilvaniei. Ponderea cea mai mare de populație cu profil de sociabilitate apropiat de cel mediu național este identificabilă în Moldova la Botoșani-Vaslui dar și în Transilvania la Sibiu-Brașov. Așa văzute lucrurile ar putea să rezulte că, în interiorul ariilor

culturale profilele sunt omogene și diferențele dintre rural și urban nu contează. În fapt, lucrurile nu stau așa. În anexă, în Tabelul A2 detaliez profilurile de sociabilitate pe arii culturale și medii rezidențiale (36 de unități date de 18 arii* 2 medii rezidențiale).

Numai patru dintre cele 36 de unități de analiză regională nu au un profil de sociabilitate specific. Restul de 32 unități cultural-teritoriale sunt caracterizate prin profile specifice de sociabilitate.

Tehnica de analiză folosită pentru construirea tabelului din anexă (vezi subsolul la Tabelul A2) permite, în fapt, o serie de comparații multiple între diferitele unități de tip arie culturală-mediu rezidențial. Ideea generală a

distanței marcate dintre lumile rurale și cele urbane este susținută consistent și de noul set de date referitoare la sociabilitate.

Nu există nici un caz în care profilul de sociabilitate al populației rurale dintr-o arie să fie identic în raport cu profilul de sociabilitate al persoanelor din orașele aceleiași arii.

În plus, datele relevă faptul că lumile sociale ale României nu sunt organizate numai rezidențial și pe categorii de vârstă ci și regional. Regional înseamnă, în cazul de față pe arii culturale.

Ariile culturale ale Moldovei sunt foarte asemănătoare între ele pe spații rurale. La nivel de mediu rural, Moldova este evident, cea mai omogenă regiune istorică. Sociabilitatea din satele Moldovei este caracterizată prin capital relațional redus, conformism instituțional și tendință de închidere grupală (intoleranță etnică). Desigur, afirmația trebuie luată în sensul ei relativ, prin comparație cu alte arii sau regiuni. Nu se poate spune însă că întreaga gamă de sociabilitate din Moldova rurală este săracă, orientată spre închiderea în sine a persoanei. La nivel de încredere generalizată, moldovenii sunt nespecifici, apropiați de profilul național. În schimb, orașele Moldovei sunt semnificativ diferențiate sub aspectul sociabilității. În gruparea județelor vestice ale regiunii – Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea – populația orașelor este caracterizată prin stocuri de capital relațional relativ ridicate, nivel redus de conformism instituțional dar și de intoleranță etnică relativ pronunțată. Tot la nivelul lor este de regăsit, mai mult decât în alte arii, tipul mediu de sociabilitate. Populația din orașele Iași și Galați nu are un profil marcat, semnificativ diferit de sociabilitate față de media națională. Pentru persoanele din orașele județelor Botoșani și Vaslui este de remarcat numai

un nivel al neîncrederii interpersonale ceva mai ridicat decât ar fi de așteptat în ipoteza unei distribuții aleatorii a intoleranței etnice.

Satele din cele trei arii culturale ale Munteniei seamănă destul de mult cu cele din Moldova. Aceeași sărăcie a relațiilor la nivel de instituții dublată de conformismul instituțional dat de încrederea în instituții. Intoleranța etnică este mai puțin extinsă. Ea nu apare, spre exemplu, ca fiind o caracteristică semnificativă a profilului de sociabilitate al grupării sudice Teleorman-Giurgiu-Ialomița-Călărași.

Orașele din Muntenia au un profil relativ șters de sociabilitate, cu excepția celor din nordul regiunii. Aici este de remarcat o populație cu consistente stocuri de relații în instituții de utilitate publică, puternic orientată spre critica instituțiilor și cu nivel relativ ridicat de toleranță etnică.

Văzută mai de aproape, prin lupa structurilor de sociabilitate, Oltenia apare ca fiind mult mai eterogenă decât ar fi fost de așteptat din considerente geografice (arie de dimensiuni medii) și istorice.

Surprinde în mod deosebit contradicția dintre nivelul ridicat al încrederii generalizate din satele județelor Vâlcea și Gorj și tendința de închidere spre alte grupuri etnice, spre intoleranță. Singura arie culturală în care mai regăsim un astfel de model este cea vecină de la nord, formată de satele județelor Sibiu și Brașov. Să fie o expresie a comunicării între cele două regiunii mai ales prin „ungureni” care au trecut munții în Vâlcea și Gorj și au dezvoltat modele culturale bine diferențiate de cele ale „pământenilor”⁸

⁸ Mihăilescu, Vintilă (1999) *Fascinația diferenței*, București; Paideia

Tabelul A.1. Profilul de sociabilitate al ariilor culturale

Arii culturale cu profiluri de sociabilitate asemănătoare	Sociabilitate	RELATII	Indice de intoleranță INTOLGEN	Încredere generalizată TGENERAL	Încredere în armată și biserică*	Încredere în justiție și poliție*	Încredere în guvern, parlament și președinție*
BC NT SV VR	Sociabilitate .... de „închidere” interpersonală marcată prin neîncredere și capital relațional redus, nivel ridicat de încredere în biserică și armată	-1,16	1,05	-1,46	0,80	0,76	0,34
BT VS	de „închidere” interetnică cu intoleranță etnică relativ ridicată și criticism instituțional moderat	-2,07	0,60	-2,09	1,49	1,64	0,21
GL IS	conformist-instituțională cu nivel ridicat de încredere în toate tipurile de instituții și intoleranță etnică ușor peste medie	-0,67	1,20	-0,70	0,63	-0,16	-0,48
AG DB PH		-0,18	0,83	0,23	0,38	-0,11	-0,05
GJ VL		-0,25	1,84	1,02	0,02	-0,11	-0,16
BZ BR		-0,37	0,82	-0,31	0,85	0,53	1,12
G TL IL CL	de deschidere critică cu neîncredere în instituții dar încredere moderată în „celalalt”	-0,97	0,23	-0,01	0,52	0,88	0,85
DI MH OT		-0,71	0,49	-0,48	0,38	0,58	1,11
DOBR	de criticism instituțional cu neîncredere marcată în instituțiile reprezentative și de menținere a ordinii	-1,00	0,39	0,18	-0,11	-1,39	-1,24
BUC		0,08	0,43	0,74	-1,23	-1,83	-0,96
AB HD	de deschidere generalizată bazată pe toleranță, încredere și capital relațional bogat. Banatul și Crișana sunt exemplare pentru grupă	0,55	-0,37	-0,85	-0,19	-0,60	-0,98
BV SB		0,06	-1,19	-0,55	-0,74	-1,09	-1,99
CJ MS		1,27	-1,42	-0,10	-0,26	-0,17	-0,36
MM SM		1,37	-0,72	-0,69	0,02	0,55	0,30
AD BH	grupe cu specificitate ridicată	0,78	-1,51	1,27	-0,29	-0,14	-0,36
BAN		0,94	-0,92	1,32	0,18	0,40	0,64
CV HG		1,45	-0,85	1,14	-3,12	-1,42	-0,27
BN SJ	grupe cu specificitate ridicată	0,90	-0,87	1,36	0,67	1,70	2,26

Sursa de date: BOP-FSD, 1999-2002. tabelul prezintă valorile medii pe arie, standardizate cu scorul z pentru comparabilitate. * Indicii la nivel individual au fost calculați ca medie a indicilor separați pentru instituțiile componente

Tabelul A.2. Caracteristici esențiale ale sociabilității pe arii culturale și medii rezidențiale

Reg. ist.	Arie culturală	Caracteristici de sociabilitate semnificative	
		în rural	în urban
MOLDOVA	BC NT SV VR	relații (-) critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (+)	relații (+) închidere personală (+) conformism instituțional(-) tipul mediu (+)
	GL IS	relații (-) critică instituțională(-) închidere grupală (+)	
	BT VS	relații (-) critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (+) tipul mediu (+)	închidere personală (+)
MUNTENIA	AG DB PH	relații (-) critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (+)	relații (+) critică instituțională(+) închidere grupală (-)
	BZ BR	relații (-) închidere personală (+) critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (+)	
	G TL IL CL	relații (-) conformism instituțional(+)	
OLTENIA	DJ MH OT	relații (-) critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (+) tipul mediu (-)	închidere personală (+) critică instituțională(+)
	GJ VL	deschidere interspers (+) critică instituțională(-) închidere grupală (+)	relații (+) critică instituțională(+) conformism instituțional(-) tipul mediu (-)
DOBROGEA		relații (-)	critică instituțională(+) conformism instituțional(-)
TRANSILVANIA	AB HD	conformism instituțional(+) închidere grupală (+) tipul mediu (-)	relații (+) critică instituțională(+) conformism instituțional(-) închidere grupală (-) tipul mediu (+)
	BV SB	deschidere interspers (+) critică instituțională(-) închidere grupală (-) tipul mediu (+)	relații (+) critică instituțională(+) conformism instituțional(-) închidere grupală (-)
	CJ MS	critică instituțională(+) închidere grupală (-)	relații (+) critică instituțională(+) închidere grupală (-) conformism instituțional(-)
	CV HG	critică instituțională(+) închidere grupală (-)	relații (+) critică instituțională(+)

Ariile culturale ca matrice de sociabilitate

Reg. ist.	Arie culturală	Caracteristici de sociabilitate semnificative	
		în rural	în urban
BN SJ			închidere grupală (-) conformism instituțional(-)
		critică instituțională(-) conformism instituțional(+) închidere grupală (-)	relații (+)
CRIȘ. MM	MM SM	relații (+) critică instituțională(-)	relații (+) închidere grupală (-) tipul mediu (+)
	AD BH		relații (+) închidere grupală (-)
BANAT		deschidere interspers (+) critică instituțională(-)	închidere grupală (-)
BUCUREȘTI		relații (-) conformism instituțional(+)	deschidere interspers (+) critică instituțională(-) critică instituțională(-) conformism instituțional(-) închidere grupală (-)
N (număr de cazuri pentru analiză)		5955	6930

Sursa de date BOP-FSD 1999-2002. În celule de pe fiecare coloană a tabelului au fost trecute caracteristicile de sociabilitate determinate (prin analiză de reziduuri standardizate ajustate) ca fiind semnificative (pentru $p=0.05$). În fapt, fiecare coloană a tabelului rezumă câte un tabel de contingență. Cu + au fost notate asocierile pozitive iar cu - cele negative. Exemplu de mod de citire: pentru populația rurală din aria culturală BC NT SV VR este specific un capital relațional redus (semnificativ mai mic decât cel pe total mediu rural).

Tabelul A3. Indicatori folosiți în analiză

Indice de intoleranță etnică INTOLGEN	Indice de numărare a categoriilor de vecini, de etnie diferită, pe care nu i-ar accepta ca vecini, cu variație de la 3 (evrei, romi, maghiari) la 0 (nici una dintre cele menționate)
Capital relațional RELATII	Indice de numărare a tipurilor de situații pentru care persoana declară că „are pe cineva” care să o ajute să rezolve probleme - de sănătate, juridice, administrative, la poliție, la bancă sau pentru găsirea unui loc de muncă. Amplitudine de variație între 0 și 6.
Încredere generalizată TGENERAL	Acord cu afirmația că „se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni” (1) versus „este bine să fii prudent în relațiile cu ceilalți” (-1). Cu 0 au fost notate non-răspunsurile.
Capital UMAN	Indice al stocului de capital uman calculat ca scor factorial al numărului de ani de educație absolviți, frecvența cititului de ziare și consumul de mass-media (MEDIA)
Capital MATERIAL	Indice al capitalului material calculat ca scor factorial din dotarea cu bunuri moderne în gospodărie MBUN4b și evaluarea veniturilor din gospodărie EVALVEN
Consumul mediatic MEDIA	Scor factorial al frecvenței cititului de ziare, vizionării TV și audiției emisiunilor de radio
Evaluare venituri în gospodărie EVALVEN	„Cum apreciați veniturile pe care le aveți în gospodăria dumneavoastră? 1. nu ne ajung nici pentru strictul necesar, 2. ne ajung numai pentru strictul necesar, 3. reușim să cumpărăm și unele bunuri mai scumpe, dar cu restrângeri în alte domenii, 5. reușim să

		avem tot ce ne trebuie, fără să ne restrângem de la ceva”
Indice al dezvoltării județului în care locuiește DEVJUD98		Indice al dezvoltării județului construit prin agregări factoriale succesive din 11 indicatori primari referitori la capitalul uman, ocuparea forței de muncă, modernitatea demografică și capitalul material al gospodăriei (Sandu, 2000b)
Indice al dezvoltării localității în care trăiește QLIFEUR		Indice al calității vieții comunitare construit în funcție de ipoteza că nivelul de viață într-o localitate este cu atât mai ridicat cu cât mortalitatea infantilă, emigrarea și natalitatea sunt de nivel mai redus. Natalitatea este luată în calcul după ce de se elimină efectul structurii de vârstă prin calcule de regresie.

Abstract

Different sociability variables combine in specific pattern sat the level of cultural areas as subdivisions of historical regions of Romania. The main regional types of sociability in Romania are combinations of closeness-openness, context-conformity in relations with institutions, poverty –richness in network capital. Function of a set of six indicators I determined six types of sociability focused on social relations, open interpersonal relations, criticism of public institutions, institutional compliance, group closure and the average pattern. Different cultural areas have specific sociability pattern.